

*Тетяна Завгородня,
Інна Стражнікова*

ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРСОНАЛІЙ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ 1920-Х РОКІВ ТА ЇХ ВНЕСОК У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

Розбудова України як самостійної держави неможлива без розвитку української національної школи. Докорінне реформування системи освіти є основою державності та демократизації суспільства, передумовою відтворення інтелектуального, духовного потенціалу народу, виходу вітчизняної науки і техніки на світовий рівень, інтеграції України у світовий культурний та економічний простір.

Один зі шляхів відродження системи освіти в Україні, важливе підґрунтя забезпечення соціальної рівноваги в нашій країні та демонстрації позиції України у світовому конгломераті як незалежної держави є національна спрямованість освіти в Україні, суть якої полягає в органічному поєднанні з національною історією, народними традиціями, у збереженні та збагаченні української культури, визнанні освіти важливим інструментом розвитку та гармонізації суспільних відносин, актуалізації питання історії світового українства, усвідомлення сутності внеску незаслужено забутих освітніх діячів минулого.

Зазначене спонукає до поглибленого вивчення й осмислення здобутків у педагогічній теорії та практиці різних регіонів сучасної України і в різні історичні періоди. Тому для більш достовірного і повного прочитання історії вітчизняної педагогіки, врахування особливостей її розвитку актуальними є такі історико-педагогічні дослідження, які присвячені вивченню розвитку регіональних проблем освіти. Так, розвитку шкільництва на Півдні України, в Криму присвячені дослідження А. Аблятипова, В. Боброва, в Північно-Східній Україні – В. Бугрія, в Центральній і Східній Україні – І. Важинського, В. Ворожби, на Київщині – Л. Березівської, в Лівобережній Україні – С. Дмитренко тощо. Предметом дослідження значної частини робіт історико-педагогічного спрямування було шкільництво західноукраїнських земель, зокрема на Буковині (Л. Кобилянська, В. Мужичок,

Д. Пенішкевич), Закарпатті (М. Баяновська, О. Бенза, Л. Маляр, І. Небесник, М. Петрус, В. Росул, О. Фізеші, О. Яцина) тощо. Однак найбільш повно представлені в історико-педагогічних дослідженнях різні аспекти розвитку теорії і практики навчання й виховання у шкільництві Галичини (І. Андрухів, М. Барна, Г. Білавич, С. Вдович, О. Велемець, Р. Волянюк, Л. Генік, Д. Герцюк, Л. Дерев'яна, Т. Завгородня, Р. Зозуляк, Ю. Поточний (Польща), Н. Сабат, М. Чепіль, О. Штурмак та ін.).

Особливу зацікавленість дослідників Західного регіону України викликають ідеї організації системи освіти, навчально-виховного процесу 20–30-х років ХХ ст. Пояснюється це тим, що саме ця територія сучасної України довгий час знаходилася під владою різних держав (Росія, Австро-Угорщина, Польща, Чехія, Румунія), що, безперечно, наклало відбиток на культурно-побутовому житті українців, зокрема на розвитку педагогічної теорії та практики кожного окремо взятого регіону і, зокрема Галичини. Однак в складних суспільно-політичних та соціально-економічних умовах українськими педагогами краю нагромаджено багатий досвід організації навчання й виховання підростаючого покоління в дусі української ідеї, соціалізації молоді, підготовки її до державного будівництва. Вивчення цього досвіду постійно сприяє порівняльному аналізу розв'язання зазначених проблем як в різних регіонах України, так і в інших країнах Європи, знаходження спільних точок дотику, що вимагають процеси інформатизації та глобалізації, які відбуваються в світі.

Предметами педагогічних досліджень регіону були проблеми вивчення різних аспектів історії освіти та культури краю, виокремлення основних факторів (економічних, культурологічних, соціальних, політичних тощо), що впливали на їх розвиток. Однак, практично 50 % наукових робіт предметом дослідження обрали освітню діяльність педагогів-практиків, що зробили

внесок в розвиток шкільництва, теорії навчання й виховання Західної України, і навіть всі решта (19 % – проблеми краєзнавства, 31 % – проблеми національного виховання, виховної діяльності українських молодіжних товариств, освіти дорослих, системи шкільництва, теорії та практики учнівського самоуправління), розкриваючи тему, обов'язково вивчали і узагальнювали педагогічні ідеї та практичну цінність доробку теоретиків і практиків, організаторів освіти, просвітницьких і громадських діячів регіону. І робилося це в контексті доробку персоналій всієї України конкретного історичного періоду, його теоретичної і практичної значущості для розвитку сучасної системи освіти. Отже, в останнє десятиліття спостерігається зростання уваги до формування «персоналістського» напрямку в наукових дослідженнях. В них дається науково-обґрунтована оцінка педагогічної, освітньої діяльності окремих персоналій, визначається роль кожної поверненої в історію освіти фігури для української педагогіки.

Взагалі поняття персоналізм має загальнокультурне, філософське значення. Так, наприклад, професор Джорджтаунського університету О. Меерсон це поняття трактує, як не «простір героя, а що залишається герою літературного твору, коли він не обмежений ніяким простором, ніякими звичними умовами буття» [2, с. 392]. А відносно педагогіки як науки, то, безумовно, можна сказати, що «Педагогіка – це педагоги». Це впливає з того, що, як зазначає О. В. Сухомлинська, педагогічна думка «завжди персоналізована, на ній лежить відбиток особистості її носія з його смаками, поглядами, віруваннями та уподобаннями» [4, с. 36]. Це положення є одним із провідних у запропонованих академіком концептуальних засад розвитку історико-педагогічної думки в Україні.

Актуальність цієї проблеми для дослідників різних країн підтверджує тематика перших українсько-польських історико-педагогічних читань (Вроцлав, 2010). Для дискусії були запропоновані такі питання: роль «персоналій» в розвитку педагогіки, методика проведення наукових досліджень з даної тематики. Результати обговорення дають змогу констатувати, що науковці кожної з країн підкреслювали важливість такого типу досліджень, хоча методологія їх проведення різна. Так, якщо польська наукова школа надає перевагу побудові досліджень на біографії особистості, то українська – відзначає, що будь-яка біографія повністю не розкриває

педагогічної персоналії, яка, як стверджує Ольга Сухомлинська, «більше, ніж наукова, освітня чи творча біографія, це швидше персоналізований процес утворення цінностей культури в рамках гуманітарної традиції, її певна конкретизована модель» [5, с. 42].

Першими звернулися до персоналій галицьких педагогів М. Стельмахович і Б. Ступарик. Так, Б. Ступарик, висвітлюючи розвиток освіти у Галичині, повернув українській педагогіці імена маловідомих, забутих чи замовчуваних діячів культурно-освітнього поступу різних етапів нашої історії. Ним у співавторстві з молодими науковцями підготовлено серію науково-педагогічних видань, присвячених діяльності галицьких педагогів та громадських діячів 1920-х рр. («Педагогічна концепція І. Ющишина», «Життя віддане національній ідеї» (М. Галушчин-ський та ін.), низку статей, присвячених аналізу діяльності відомих педагогів (С. Сірополко, С. Смаль-Стоцький та ін.). Прикметною особливістю досліджень Б. Ступарика було те, що науковець розглядав кожного педагога як виразника думки і практики конкретної епохи та регіону, акцентуючи увагу на її здобутках та проблемах на шляху розбудови українського шкільництва.

Окрім праць, присвячених вивченню життя та творчості визначних діячів освіти та культури Галичини (вибір території досліджень пояснюється практично відсутністю до 1991 року досліджень в будь-яких галузях науки цього краю, а також можливістю для науковців користуватися раніше недоступними фондами архівів), є ряд дисертаційних досліджень та монографій, що торкаються ґрунтовного вивчення науково-педагогічної та громадсько-просвітницької діяльності окремих педагогів Галичини 1920-х років (Б. Гречин, Т. Завгородня, В. Ковальчук, О. Ковальчук, О. Кузенко, І. Піц, І. Стражнікова, Н. Чаграк).

Це пояснюється тим, що історія української школи і педагогіки є багатою, цікавою і ще не повністю дослідженою, а тому в перші роки незалежності України стрімко зростала кількість досліджень педагогічних ідей та освітньої діяльності окремих персоналій. Актуальність «персоналістського напрямку» в історії педагогіки засвідчує і вихід у 2005 р. енциклопедичного видання у 2-х томах «Українська педагогіка в персоналіях» за редакцією О. Сухомлинської. Позитивним є те, що у видання вперше були включені бібліографічні дані окремих представників педагогічної думки Галичини –

О. Барвінського, О. Маковей, М. Галушинського та ін.

Разом із тим переважна більшість персоналій галицьких педагогів, їх творчий доробок залишалися не репрезентованими, а це означало, що українська історія педагогіки не представлена повною мірою. Тому аналіз праць і життєвого шляху галицьких педагогів, письменників, громадських діячів, учених 20-х рр. ХХ ст., ставав актуальним в контексті «персоналістського напрямку» в історії педагогіки. І ця ідея була реалізована в навчальному посібнику «Антологія педагогічної думки Східної Галичини та українського зарубіжжя ХХ століття» (Івано-Франківськ, 2008), що дозволило науково обґрунтувати вагомий внесок галицьких педагогів у розвиток вітчизняної та зарубіжної педагогічної думки [1]. Скрупульозне вивчення, узагальнення й оприлюднення першоджерел, які відтворювали освітні орієнтири названих персоналій, дозволили повернути до наукового обігу забуті чи замовчувані сторінки загальнонаціонального поступу українського народу. Запропоноване видання стало узагальнюючою працею наявних досліджень з питань наукового доробку визначних педагогів, громадських діячів, письменників галицького краю (кінець ХІХ–ХХ ст.), і, зокрема педагогів 1920-х років. Серед них М. Базник, О. Барвінський, П. Біланюк, Т. Біленький, Я. Біленький, І. Блаж-кевич, М. Галушинський, І. Герасимович, Ю. Дзе-рович, М. Домбровська (Підгір'янка – Т. 3.), А. Домбровський, О.-О. Дучимінська, Б. Заклинський, О. Залізняк, І. Кокорудз, Д. Коренець, А. Крушельницький, Я. Кузьмів, Д. Лукіянович, О. Макарушка, О. Маковей, К. Малецька, Г. Микитей, В. Пачовський, Д. Петрів, М. Рудницька, І. Филишчак, І. Ющишин, Я. Ярема та ін. У цьому виданні через призму біографій та наукових праць була дана оцінка внеску кожного у розвиток теорії і практики української педагогіки, що стало важливою крапкою у галицькій «персоналістиці».

При підготовці посібника особлива увага дослідників приділялася аналізу життєтворчості галицьких педагогів, письменників, громадських діячів, учених, які в 1930–1940-х рр. змушені були покинути рідну землю та зробити вагомий внесок у розвиток української педагогічної думки за межами України (О. Бачинська (Канада, США), В. Безушко (США), П. Біланюк (США), І. Вели-горський (Канада), О. Кисілевська (Канада, США та ін.), І. Петрів (Бельгія, Канада), Л. Ясінчук (США) та ін.) [1].

Вивчаючи педагогічну думку регіону, зокрема Галичини, науковці обирали для дослідження персоналії за певними критеріями, а саме: педагогів із яскравим життєвим шляхом та масштабним педагогічним доробком; педагогів, котрі працювали в парадигмі національної

педагогіки; видатних діячів, котрі очолювали українські культурно-освітні товариства; педагогічні організації, а також тих, що активно займалися просвітницькою роботою тощо. Все це підтверджує висновок О. Сухомлинської, що на історико-педагогічний дискурс в Україні визначальний вплив мали політичні та ідеологічні чинники, які й диктували добір персоналій для вивчення.

Дослідження з питань наукового здобутку педагогів, громадських діячів, письменників галицького краю дозволяють повернути в історію української педагогічної думки й освіти та національної культури малознані освітні ідеї, сконцентровані у творчому доробку представників галицької педагогічної громадськості, та невідомі факти, які свідчать про активну участь західноукраїнського вчительства у культурно-освітньому поступі українського народу.

У зв'язку з тим, що всі першоджерела, які відтворюють освітні орієнтири персоналій, зокрема 20-х років ХХ ст., не можна видати повністю, і одночасно вони практично недоступні читачеві, тому що розкидані по архівах, бібліотеках, музеях, книгозбірнях культурно-освітніх організацій регіону, переважно «просвітним», Наукового товариства імені Шевченка та «Союзу українок», знаходяться в приватних колекціях або вміщені у дисертаціях, на нашу думку, важливим джерелом у вивченні педагогічного доробку персоналій 1920 рр. (в «Антології» представлено праці чи фрагменти лише 38 авторів, які працювали в галицькому краї, насправді ж їх було значно більше) виступають посібники, мета яких збагатити уявлення всіх, хто цікавиться історією вітчизняної освіти, складним комплексом ідей, поглядів, переконань, які знайшли віддзеркалення у творчому доробку цілої плеяди педагогів, науковців Східної Галичини 1920-х років. Саме тому запропоноване видання «Світ педагогіки Східної Галичини й українського зарубіжжя ХХ століття: ідеї, афоризми, висловлювання» (Івано-Франківськ, 2010) дає більш повне уявлення про спектр тих ідей, зацікавлень у різних аспектах педагогіки (історія педагогіки, постать учителя, місце школи, освіти в державотворчих процесах, дидактика, теорія виховання, питання управління освітою, методика викладання різних дисциплін), що хвилювали представників педагогічної школи у досліджуваний період бодай в окремих афоризмах,

висловлюваннях, сентенціях тощо [3]. Адже саме крилаті слова лаконічно та з дивовижною влучністю виражають доволі складні явища.

Незважаючи на складні умови, в яких опинилося українське галицьке шкільництво у ХХ столітті завдяки високій національній свідомості освітян, їх відданості державницькій ідеї, розумінню ролі школи в національно-культурному відродженні дозволили їм, зберігаючи національні виховні традиції, на рівні передових ідей часу, поєднуючи положення традиційної педагогіки з новітньою, шукати оновлених структурних компонентів навчально-виховного процесу (зміст, методи, форми і засоби), шляхів підготовки вчителів, які були б спроможні готувати національно свідомих активістів-патріотів. При цьому національне й загальнолюдське виховання розглядалися ними як невіддільні складові єдиного процесу.

Основні ідеї, які обстоювали галицькі педагоги 1920-х років можна сформулювати таким чином:

- школа є основою держави, вона повинна бути національною;
- учитель є другом дитини, який повинен постійно працювати над самовдосконаленням (розробка моделей самоосвіти);
- головними принципами навчання виступають: індивідуалізація, психологізація, врахування індивідуальних особливостей дитини, дитиноцентризм, зв'язок із життям, насичення змісту освіти регіональним, українознавчим компонентом;
- підвищення ролі родинного, національного, патріотичного, морального виховання в педагогічному процесі за допомогою співпраці сім'ї, школи, громадських і юнацьких організацій;
- підвищення виховного потенціалу молодіжних, громадських організацій, розробка методики виховної роботи в них;
- обґрунтування мети української школи, коли пріоритет віддається вихованню, а навчання виступає як засіб навчання;
- посилення виховної функції навчального процесу;
- «синтезування» навчання як передумова інтеграції в навчальному процесі;
- посилення виховного впливу творів художньої літератури на учнів;
- організація та забезпечення педагогічного всеобучу батьків;
- використання «госпітацій» у закладах з

підготовки вчителів тощо.

Як бачимо, сучасні наукові дослідження з вивчення «персоналії» дозволили зробити доступними для більш широкого загалу суспільства педагогічно-просвітницькі ідеї творчої спадщини означених вище діячів, перш за все фахових педагогів краю, розширити і збагатити розуміння нашими сучасниками історичного шляху, який пройшла педагогічна думка Східної Галичини й України загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антологія педагогічної думки Східної Галичини та українського зарубіжжя ХХ століття : навчальний посібник / [Т. К. Завгородня, З. І. Нагачевська, Н. М. Салига та ін.] – Івано-Франківськ : Видавництво «Плай» ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – 280 с.
2. Марков А., Емерсон О. Персоналізм як поетика: літературний мир глазами его обитателей / А Марков, О. Меерсон. – СПб. : Узд-во «Пушкинский Дом» // Новое литературное обозрение. – 2010. – № 2. – С. 392–394.
3. Світ педагогіки Східної Галичини й українського зарубіжжя ХХ століття: ідеї, афоризми, висловлювання : навч. посіб. / укладачі Завгородня Т. К., Прокопів Л. М., Стражнікова І. В. – Івано-Франківськ : видавець Третяк І. Я., 2010. – 212 с.
4. Сухомлинська О. В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної думки в Україні / О. В. Сухомлинська // Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. – К., 2003. – С. 16–25.
5. Сухомлинська О. В. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі / О. В. Сухомлинська // Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. – К., 2003. – С. 36–46.